

Бокоев К.С.

САТЫБАЛДЫ НААМАТОВ ЖАНА ЭГЕМЕНДҮҮЛҮК

Бокоев К.С.

САТЫБАЛДЫ НААМАТОВ И СУВЕРЕННОСТЬ

УДК 82/821

Окумуштуу Сатыбалды Нааматовдун өмүр жолунун көпчүлүк бөлүгү 15 союздук республикалардан түзүлүп, СССР деп аталган дүйнөлүк аренада чоң орду бар 70 жылдан ашуун кубаттуу мамлекет болуп, кайгы-кубанычы аралаш көп улуттуу элден турган тарыхка бай өлкөдөн орун алгандыгын кыргыз эли эгемендүүлүктү алгандан кийин жалпылап толук билүүгө аракет кылып келе жатабыз. Ошол зор мамлекеттеги 15 союздук республиканын бирин түзгөн, Кыргыз Советтик Социалисттик Республикасынын НКВДсынын (Народных комиссар внутрених дел) тройкасынын доорунда өнүккөн, социалисттик мамлекетти курабыз деген Кеңеш Өкмөтүнүн кыялкеч жетекчиликтери тарабынан мамлекет башкарууда көптөгөн орду толгус жаңылыштыктар болгондугу белгилүү.

Ошондой коркунучтуу жаңылыштыктардын бири дагы тоолу Нарын жергесине келип «чагымчыл» деп аталган, кедейлердин заманы күчөп бай ак сөөк дегендердин тукумдары кордук көрүп, бей күнөө жүздөгөн атуулдарыбыз белгисиз жерге айдалып кетип атылып ошол атылган инсандардын көпчүлүгү азыркы күнгө чейин кайсыл жерге жашарылгандыгы белгисиз боюнча калып келет.

Кыргыз Республикасы өз эгемендүүлүгүн 1991-жылы 31-августта алгандан баштап нарындыктар дагы 1928-1938-ж.ж. репрессиянын курмандыгы болгон өз аталарын, жакындарын тактоо максатында байма-бай ич ара сурамжылоо иштерин жүргүзүшүп, кээ бирлери ошол «чагымчыл заманда» курман болгон инсандар боюнча чакан макалаларды гезит беттерине чыгара башташканы белгилүү. Ошондой сурамжылаган тактоолордун биринде азыркы Нарын облусуна караштуу Ат-Башы районундагы Баш-Кайыңды айылында жашап жаткан 86 жаш курактагы Мамырбай кызы Дилдекандын атасы жөнүндөгү орду толгус окуя. 1927/28-жылдары Мамырбайдын иниси Өмүрбай болуш кеңеш өкмөтүнүн кысымына чыдабай аларга баш ийбей, курал көтөрүп, айласы кеткенде туугандары менен качууну уюштурат. Тымызын бир жума даярданып бүтүп, эл терең уйкуга киргенде, ат-башынын чоң-айрыгы менен кичи-айрыгы аркылуу шар-ашуусун багыт алып кытайга жол тартышат. Түн жамынган бир топ эл, үн сөзү жок караңгыга камалып, ашыгып, чоң - ортоктун үстүндөгү кабырга-булак деген жерге келгенде, жергиликтүү кедей чоңдору туюп калып, сарт-кечүүдөгү кызыл аскерлерге кабар берет. Качкындарды кууп келген кызыл аскерлер кабырга - булакка жеткенде эки тараптуу атышуу башталып көптөрү ажал табышат. Чоң-Айрыктагы шар-ашуусу аркылуу Өмүрбай баштаган сазан уруктарындагы кыргыздар, жандарына орус аскерлерин чукул-

датпай, «беш атаар» куралдардын күчүнө салып, кытайга кире качып жанын аман алып калат. Ошентип качкан эл жана Жүсүп-Билермандын уулдары маңдайларына жазган буйруктарына ылайыктуу экиге бөлүнөт. Мамырбай болуш кичи-айрыктын суусуна келгенде кызыл аскерлердин чукулдап калгандыгын туюп байбичеси Калыйчага ат-туяктуу жамбыларын шашылыш ошол аймакка каттырганга үлгүрөт. Бирок, ал баштаган кыргыздар качып кете албай колго түшүшөт. Ал кезде Мамырбай кызы Дилдекан эс тартып калган кези экен. Анын айтуусу боюнча атасынын далысына мылтыктын оозун такаган ошол казак-орус солдаттары (НКВД): «бай манап, малын санап, уруп талкалап, туруп чалкалап, азуусу бычак, казысы кучак» – деп атасын нарын тарапка айдап кеткендигин жана белгисиз жерге атылганын баяндайт. Мындай адам өмүрлөрүнө каршы мыйзамсыз көрүнүштөр 1938-жылдарга чейин созулуп, Кыргыз ССРинин борбор шаары аталып келген Пишпектеги НКВДнын түрмөсүндө адам чыдагыс шарттарды башынан өткөрүп «тройканын» өкүмү менен биз сөз кылуучу окумуштуу, алгачкы агартуучу, нускоочу Сатыбалды Нааматов ошол жылдын 14-февралында атылып кеткендиги белгилүү. Негизинен тарыхты алып карасак бай, кулак деген куру дооматтардын репрессиясы 1927/28-жылдары башталып. 1938-жылдарга чейин узак убакыт болгондугу тастыкталат. Сурамжылоолордун дагы биринде Нарын шаарынан чыгып Кызыл-Белди көздөй кеткен Бишкек-Торугарт автожолунун сол жак чыгыш тарабындагы «Жайлоо-Бак» деп аталган аймагында 1928-жылдары НКВДнын тройкасынын чечими менен теңир-тоолук көптөгөн атуулдар атылып, ошол жерге коюлган деген элде маалыматтар бар.

Мына ушундай жана башка ачуу-таттуу тарыхка бай СССРдин курамына ошол кездеги Кыргыз Советтик Социалисттик Республикасы кандай шартта 15 союздук республиканын бирөө болуп кирип калган деген, олуттуу суроого жооп берүү керек. Мындай шартта негизги темадан бир кадам артка жылуу менен жалпы кыргыз элин нарындын чыныгы таза тарыхынын үзүндүсү менен тааныштыруу зарылчылыгы бар деп ойлойбуз.

Ошол таза тарыхтын бир үзүмү болуп 14к. Нарындын тарбагатайын жердеп ак боз үйлөрдөн «Чоң хан Ордо» курган, 1331-жылы Атабашы (Кошой-Коргон) шаарын негиздешкен, 1348-1390-ж.ж. чейин Моголстан мамлекетин түптөп, ошол Ата-Башы шаарында туруп регулярдуу армия түзгөн анын аскерлерин «Моголстандын токой арстандары» деп атаган Баймурат-Чериктин заманынан кийин жалпы кыргыз жерин калмактар басып алгандыгы

белгилүү. Ошол ойроттор 1635-жылдан баштап 122 жыл кыргыз элин бийлегендиктен «казак кайың сааганда, кыргыз кулябка качканда» - деген лакабы пайда болуп азыркыга чейин бул тарыхый макал-лакап кыргыз-казак элинин жүрөгүнөн кетпеген кеп болуп айтылып келүүдө.

Тарыхта белгиленгендей качан гана Цинь мамлекетинин күчтүү аскер башчысы Чжао Хой 1757-жылы нарын жергесине түмөн аскерлери менен келип ойротторду кыргыз жергесинен толук биротоло кууп чыккандыктан миллиондон ашык калмактар кырылгандыгы тарыхта маалым. Бул калмактардын эзүүсүнөн кутулуп 122 жыл жанаша жашаган жергиликтүү черик кыргыздарынын кубанычы койнуна батпай турмуш-тирчиликтери түп тамырынан бери өзгөргөн болуучу.

Калмак чапкыны тууралуу окумуштуу Т.Өмүрбеков «Боромбай» – деген эмгегинде төмөндөгүлөрдү белгилейт «арка кыргыздары (бугу, сарбагыш, солто, саяк ж.б. кыргыз урууларын айтып жатат болуш керек-К.Б.) бул жылдары калмак баскынчылыгына чыдабай Фергана, Гиссар, Кулябга кире качышкан»-деп баяндайт. Бул маалыматтарды тактасак ошол качкын аркалык кыргыздар 100 (жүз) жылдан ашуун Фергана, Памир, Гиссар, Куляб өрөөндөрүндө бир кылымдан ашык жашап, ал жерге байыр алып, азыркы чүй, ысыккөл, кетментөбө ж.б. аймактарга калмактардын чапкыны аяктап черик кыргыздары тынч турмушту моюндарына алып калгандан кийин көчүп келишкен болуучу. Фергана, Кулябда жашаган сарбагыш, солто, саяк ж.б. кыргыз урууларынан алда канча кубаттуу турган бугу уруусу алардан мурда көчүп келип азыркы ысык-көлдүн мал-жанга жагымдуу тескей жагын ээлешсе, кийинчерээк көчүп келген сарбагыштар күнгөй жагын ээлешкен.

1635-1757-ж.ж. калмак бийлигинин мезгилинде нарын, ысык-көл, кашкар, чүй аймактарын жердеп турган чериктер тууралуу окумуштуу С.Аттокуров «Чериктер кылычтын мизинен, найзанын учунан, жаанын огунан бир канча жолу өтсө дагы ошол калмак чапкынында (122 жыл бою) өз жерин таштап качпаган, кеси келсе колуна курал алып, калмактарга каршы көтөрүлүшкө чыгып турган баатыр этнос кыргыз уруусу. Алардын аздыгы ушуну менен түшүндүрүлөт, алар ар дайым кыргыз-уйгур, кыргыз-кытай чек ара тилкесин ак ниээттүүлүк жана баатырдык менен кайтарышкан бекеринен жалпы кыргыз курултайларында аларга жамбаш менен каржылык кошо тартылбаган. Кокусунан черик бийлери биринчилерден болуп сөз сүйлөгөн эмес»-деп баса белгилейт.

1757-жылы калмак баскынчылыганын толугу менен кутулүшкөн нарындык ошол кыргыздар күчтүү цинь дөөлөтү менен жаңыдан мамиле түзүүгө чек ара тилкесин тактоого аракет кылышкандыгы белгилүү. Кыргыз тарыхына кыйла эмгек сиңирген окумуштуу А.Н.Бернштамдын «Кыргыздардын жана кыргызстандын тарыхы жана археологиясы боюнча тандалма эмгектер» деген жыйнагында черик элчилеринин ишине кайрылган далилдүү окуялары бар. Алсак: Ногойдун уулдары Токтобай менен

Тоймат, Тагайболот уулу Максүт, Ырысбай уулу Сазан баатырлар башында турган кыргыздар 1759-жылы бир тууганы Кут-Алыны (Ху-та-ли) баш кылып топ элчилерин Түп-Бээжинге жиберешкен. Алар Пекиндин өзүндөгү Кытайдын императору турган Пань-шань Цзинь цзи сарайына чейин барышкан. Ал турсун элчилер кытай элинин көпчүлүк бөлүгүн каптап жаткан «чечек» оорусунан коркпой-үркпөй туруп, эл аралык маанидеги элчилик ишти жөнгө салышкан болуучу. Императордун көрсөтмөсү менен элчилерге сый-тамактар уюштурулуп, ал эле эмес аларга, император өзү баш болуп, Нань-юань деген жерден фейерверк (салют) аттырып, сый-урмат көрсөткөн. Бул элчилик сүйлөшүүлөрдөн кийин 1760-жылы 1000 (миң) түтүндөн ашуун тентиген кыргыздар, тарыхта белгиленгендей зор кубаныч менен өз жерине көчүп келишкен. Жергиликтүү чериктер 1748-1760-ж.ж., 1916-1920-жылдары качкан жана көчүп келе жаткан кандаш, боордош бир-тууган кыргыздарына азык-түлүктөн жана башка турмуш-тирчиликке керек болуучу оокат-унаалардан да жардам кылышып, ачкачылыктан сактап, тосуп алышкан деп тарых белгилейт. Ушул 1759 жылкы Токтобай, Максүт бийлердин, Тоймат-Шер менен Сазан баатырлардын Кытай мамлекетине жиберген элчилери менен 1785-жылкы Атаке бийдин Омскиге жиберген элчилеринин жыйынтыгын келечекте тарыхка салмактап көрүү зарылчылыгы бар.

Мына ушул жогорудагы кыргыздардын көрүнүктүү уулдарынын урпактары 1863-жылы жазга жуук Тоймат уулу Турдуке менен Сазан уулу Карымшак башында турган 6 миң түтүн эли бар чериктер ак-сайдын көл-төрүнө курултай чакырышкан. Бул курултайдын жыйынтыгы менен нарындыктар орусия букаралыгына толугу менен кошулууну чечишкен. Чериктердин өткөргөн бул курултайы мамлекет аралык мааниге ээ болуп ошол эле учурда россия падышачылыгы курултайдын жыйынтыгына кызыктар болушуп, кулак кагыш кылышкан.

Курултайдан көп өтпөй эле 1863-жылдын 13-октябрында нарындан-кашкарга чейинки зор аймакты жердеген Турдуке баатыр менен Хан Карымшак башында турган эл россия букаралыгына өз ыктыяры менен кошулгандыгы Евро-Азия тарыхында белгилүү. Мына ушул нарында туруктуу жашап келген черик кыргыздарынын эс акылына (1855-1865-ж.ж. чейин сарбагыш, бугу, саяк чабыштары аяктай элек болуучу) макул болгон, калган кыргыз уруулары кийин орусия букаралыгына кошулуп тынч турмушту моюндарына кабыл алышкан. Жогорудагы маалыматтарды тактаган 1863-жылдын 23-апрелиндеги Батыш Сибирь генерал-губернатору Дюгемендин вице-канцлерге жазган катында «эгерде чериктер россиянын курамына өтүшсө бөлөк кыргыз уруулары, айрыкча сарбагыштар алардын (чериктердин) жолун жолдошу үчүн үлгү болушу мүмкүн» -деп тарыхый каты менен тастыктаган. Жогорудагы мамлекеттик деңгээлдеги окуялардан кийин Орусия букаралыгына башкалардан мурда

анык кошулган нарындыктар өз аймагынын бүтүндүгүн сактоого бүткүл күч аракеттерин жумшашкан. Бирок, 1864-жылдын 23-сентябрындагы Орусия менен Кытай мамлекеттеринин ортосунда түндүк региондордун (орусия-кытай) чек ара тилкесин аныктаган «Чугучак» келишимин түзүүдө ошондогу нарындык чериктер менен чоңкакшаал, акчий, улуучат, аксуу, карачий, тоюн ж.б. жерлерди жердеп турган черик, чоңбагыштардын бир территорияда болуу максаттары орундалган эмес.

Кытай-Орусия мамлекетинин курамынан түзүлгөн чек ара тилкесин тактоо комиссиясы буга чейинки сүйлөшүүлөрдүн шарты менен жер шартын жакшы билбегендиктен кытай өкмөтүнүн ардактуу сыйлыгы «кызыл топчу» мансабы жана орус падыша өкмөтүнөн чоң алтын мадаль алып кытай тарабында калган Турдуке баатыр менен орус падыша өкмөтүнөн чоң күмүш мадаль алып орусия тарабында калган хан Карымшактын туугандарын орус менен кытай тарап комиссияга кошушуп, жол көрсөткүч кылып алышкан. Тарыхый документтерде кытай-орус (Кыргыз) чек арасы азыркы ак-сай өрөөнүндөгү торугарт-ашуусу аркылуу өтүп, эки чоң мамлекет жогорудагы аталган Чугучак эл аралык протоколуна кол коюшкан болуучу. Ошентип, ошол кездеги нарын аймагындагы чериктердин кыргыз-кытай чек ара тилкеси Торугарттан экиге бөлүнүп биз жогоруда сөз кылган Турдуке баатыр башында турган черик, чоңбагыш, бир аз моңолдорлор толугу менен кытай бийлигинин карамагында калса (1864-1877-жылдарга чейин чериктер өздөрүнчө туруп 1877-ж. кытай аскерлери Кашкарды басып алгандан кийин Кытай тарабына өткөн) ал эми ак-сай, арпа, орто-сырт, дөрбөлжүн, нарын, ат-башы тараптагы хан Карымшак башында турган чериктер толугу менен орусиянын курамына кирген болуучу. Ошентип 1864-жылдан баштап орустардын күчтүү аскер бөлүктөрү азыркы нарын жерине байма-бай келе башташкан. Натыйжада хан Карымшак менен генерал-губернатор А.Г.Калпаковскийдин сүйлөшүүлөрүнөн кийин ээн турган нарын дайрасынын жээгине азыркы № 2025 чек ара аскер бөлүгү жайгашып турган жерге 1868-жылы Нарын шаары негизделген болуучу. Орустардын от чачуучу замирбектери менен куралданган күчтүү аскерлери нарын жергесине келе баштагандыктан ысык-көлдүн күңгөй-тескейинде он жылдан берки болуп жаткан бугу, сарбагыш, саяк чабыштары (1855-1865-ж.ж.) толугу менен бара-бара токтогон. Айласы кеткен Төрөгелди, Адыл, Үмөталы, Боромбай, Балбай, Алыбек башында турган сарбагыш, бугу, саяк кыргыздары тынч турмушту моюндарына кабыл алышып тарыхта белгиленгендей кээ бирлери эсепсиз айыптарды орус төрөлөрүнө төлөп жупуну жашаганга өтүшкөн болуучу. 1863-жылкы чериктердин жалпы кыргыздарды орусия букаралыгына кошкондогу эмгеги 1963-жылы 30-октябрда СССР Жогорку Советинин Президиумунун Указы менен дагы бир жолу такталып эмгектери бааланып Кыргыз Советтик Социалисттик Республикасы экинчи жолу Ленин ордени менен сыйланган.

Кыргызстанды Орусия букаралыгына кошкондогу үчүн падыша өкмөтүнөн чоң алтын мадаль менен сыйланган Турдуке баатыр, чоң күмүш мадаль менен сыйланган хан Карымшактын эмгектеринин аркасында 1863-жылдан 1923-жылга чейин 60 жылча убакыт өткөнү менен 1924-жылы РСФСРдын курамында Кара-Кыргыз автономдуу обласы түзүлгөндүгү кашкайган чындык.

1926-жылы 1-февралда Кара-Кыргыз автономиялуу облусу Кыргыз Автономиялуу Советтик Социалисттик Республикасына айланса, 1936-жылдын 5-декабрында Кыргыз АССР Кыргыз Советтик Социалисттик Республикасы болуп кайрадан түзүлгөн. Кыргыздардын 1863-жылкы орустарга кошулуусу азыркы кыргызстанда жашаган окумуштуулар тарабынан чыканак ийинге карап бааланып, жазылып жүргөндүгүн окуу китептерден байкап жүрөбүз. Сөзүбүз кур болбош үчүн бир эки мисалдарга кайрылалы. Атактуу окумуштуулар Ж.Ө.Осмоновдун Кыргызстан тарыхы (Эң байыркы доордон азыркы мезгилге чейин), В.М.Плоскихтин Биздин Кыргызстан: популярдуу тарыхый энциклопедия (байыркы мезгилден 19 к. аягына чейин), Т.Өмүрбеков «Боромбай», Токторбек Өмүрбектегин, Тынчтыкбек Чоротегин «түндүк кыргызстандын орусияга каратылышы» жана окумуштуу Ү.Асанов башында туруп даярдаган «Нарын облусу энциклопедиясы» деген чыгармаларында кыргыздарды орустарга 1863-жылы толугу менен кошкон черик уруусунун улуу инсандарынын өмүр жолу (сүрөттөрү менен) өзүнчө каралып, мамлекеттик мааниде тарыхка баа берилиши керек болуучу. Ошону менен бирге эле 1963-жылкы Ленин ордени менен сыйланган тарыхый окуяга нарындык кыргыздардын эмгеги толук чагылдырылып, орустар менен кыргыздардын 1863-жылдан баштап 1990-жылга чейинки маалыматтары толук камтылса тарыхтын жүзүн ачмак деп ойлойм. Ал эми орустарга кошулуу менен азыркы Нарын шаарын негиздеген хан Карымшактын ошондой эле 1759 жылкы Токтобай, Максүт бийлердин, Тоймат-Шер менен Сазан баатырлардын түп-бээжинге жиберген элчилердин эмгектери, сүрөттөрү ушул жогорудагы тарых барактарынан өз ордун албай калышы өкүнөөрлүк десек болот.

Нарындык атактуу тарыхчы Манас эпосун Сагынбай, Саякбай, Шапак, Жаңыбай, Багыш, Акмат, Молдобасандардан жазып калган Ыбырай Абдрахман уулу чагатайча, арабча, латынча эркин окуй билгендиктен бабалары Сазан уулу Эшкулу бий менен Ажыбек уулу Абыласан датканын 1863-жылы 13-октябрдагы Орусия букаралыгына жазган катынын окуяларына шыктанып, жээни болочок окумуштуу С.Нааматовду 12-13 жашында эле араб, латын тамгаларын таанытып окута баштагандыгы жергиликтүү кыргыздарда айтылып жүрөт.

Турмушка кагылып 21 жашка барып калган Сатыбалдыны таякеси Ыбырай атка учкаштырып алып Атбашыдан Алматыга алып жөнөгөндүгү кызыгууну жаратат. Эки жыл казак-кыргыз эл агартуу институтунан толук билим алып көзү ачылган Сатыбалды Пишпек шаарына келип

кыргызмамбаста редактор, ошол эле учурда кыргыз мамлекеттик педагогикалык техникумунда мугалим болуп иштей баштаганы өмүр баяндарында чагылдырылган. Ы.Абдрахмановдун Сатыбалдыга болгон зор эмгеги кыргыздардын көөнөргүс Манас эпосунда «кулаалы таптап кыш кылдым, курама жыйып журт кылдым»- деген чакырыгына үндөш келээри белгилүү.

Санжыра тарых менен улама сөздөрдү ошол кездеги интеллигент башка кыргыз атуулдарынан артык айта билген, артык дагы жаза билген Ы.Абдрахмановдун колунан тарбия алган С.Наматов нарын өрөөнүндө төрөлүп, ошол өрөөндө жашап, кыргыз эли үчүн башын өлүмгө сайып эмгек кылса дагы азыркы эгемен Кыргыз Республикасында жашаган жаштар окумуштуунун өмүр жолун толук билбейт.

Ошондуктан окумуштуу Сатыбалды Нааматовго багытталган бүгүнкү Республикалык илимий-практикалык конференция өзүнүн ордун тапты десек аша чаппайт, куп жарашат. Өмүр баянында жазылгандай 35 ашык көптөгөн окуу куралдардын ээси, окумуштуу С.Нааматовду көпчүлүк билбей калуусуна эмне себептер болгон. Чындыкка келсек совет мезгилиндеги окуу куралдардын көпчүлүгү орус тилинде болуп ошол кездеги жумуриятыбыздын көрүнүктүү атуулдары жасакер жетекчилерден болушуп кыргыз кыздарын чанып башка улуттагыларга үй-бүлө куруп өз тарыхына салкын көз менен карап, натыйжада Сатыбалдыга окшогон миндеген көрүнүктүү атуулдарыбыз орто жолдо калса дүйнөдө теңдеши жок Манас эпосу менен Казыбек казалчынын чыгармаларын мектептерге окутууга такыр эле тыюу салган болуучу.

2003-жылы Бириккен Улуттар Уюмунун Генералдык Ассамблеясы ушул жылды «Кыргыз Мамлекеттүүлүгүнө 2200 жыл» деп жарыялашы менен нарын жергесинен XIX к. эл арасынан суурулуп чыккан кыргыз элинин анык улуттук баатыры Ажыбек Токтобай уулунун 200 жылдыгын, казак, өзбек, кыргыз калктарына казалчы аталган ак таңдай акын Казыбек Мамбетимин уулунун 100 жылдык мааракелери мамлекеттик мааниде өткөрүлүүнүн алдында турган маал эле. Мына ушул эгемен мамлекеттик иш чаралардын уландысы кылып 2003-жылдын 12-июнунда «окумуштуу-агартуучу, жазуучу, котормочу С.Нааматовдун ысымын Нарын университетине ыйгарууну суранган» Нарын Мамлекеттик университетинин окумуштуулар кеңешинин № 8/3 чечими Эл депутаттарынын Нарын облустук Кеңешине жана Кыргыз Республикасынын билим жана маданият министрлигине жиберилген.

Кыргыздар айткандай окумуштууну окумуштуу алыстан таанып жердешибиз Ы.Кадыров С.Нааматовдун өмүр баяндарын 1997-жылдан бери тактап аталган гезитке (колдо бар 1997-ж. 14-мартындагы Заман Кыргызстан гезити) «Кырчынында кыйылаган өмүр. Изденүү. Табылга. Эскеүү» деген чакан макаласын жарыкка чыгарган. Бул макалага удаа эле окумуштуу, жооптуу редактор Ү.Асановдун жетекчилигинде (табият ж-а так

илимдер редакциясынын мүчөсү Ы.Кадыров дагы бар болучу) 1998-жылы «Нарын облусу энциклопедиясы» басмаканадан жарыкка чыгып нарындык кыргыздар узак мезгилден берки ата-тегинин маалыматтарын окуп көпчүлүгү уйкудан ойгонушкандыгы белгилүү. Мына ушул эмгектен 303-бетинде С.Нааматовго арналган көлөмдүү өмүр баян жарык көрөт. Ал эми кийинчерээк окумуштуунун атын Нарын университетине берүү боюнча Советтер Союзунун баатыры Д.Асанов, окумуштуу С.Мусаев башында турган кыргыздардын көрүнүктүү атуулдары эркин-тоо, теңир-тоо гезиттерине «ушундай инсанды унутууга болобу», «көрүнүктүү көч башчылардын бири»-деген макалалары биринин аркасынан бири жарык көргөн.

2001-жылы 14-17-сентябрында жарык көргөн Кыргыз Туусу гезитиндеги Кыргыз Республикасынын тунгуч Президенти окумуштуу А.Акаевдин К.Тыныстановдун 100 жылдыгына арналган илимий конференциясында сүйлөгөн сөзүндө «жакында академик А.Какеев мага бир өзгөчө документти алып келип көрсөттү. Ал Кыргыз мамлекеттик педогогикалык институтунун директорунун буйруктарынын жыйнагы экен. Китеп 1934-жылдын 9-сентябрында башталып 10-декабрында бүтүптүр. Анда институттун адабият кафедрасынын кызматкерлери профессорлор Тыныстанов Касым, Поливанов Евгений Димитриевич, доцент Жолдошев Токчоро, мугалимдер Данияров Базаркул, Нааматов Сатыбалды сыяктуу бизге өзгөчө тааныш ысымдар жөнүндөгү буйруктар жазылыптыр. Кайран гана залкарлар бардыгы ак жеринен репрессияга дуушар болуп шейт кетишкен экен»-деп жарыя кылган болуучу. С.Нааматовдун ысымын Нарын университетине берүү маселеси 2005-жылдын 16-декабрындагы КР билим берүү, илим жана жаштар саясаты министри Досбол Нур уулунун эл менен болгон түз байланышында дагы бул суроо берилип, бирок, жыйынтык чыккан эместиги белгилүү.

1905-жылы азыркы Нарын облусуна караштуу ат-башы районундагы мурдагы балагазы, азыркы казыбек айыл округуна караштуу жаңы-күч айылында колунда бар үй-бүлөдө төрөлгөн. Окумуштуунун ысымы эмне үчүн 2003-жылы Нарын университетине берилбей калды деген калыс суроо бар. 1999-жылдан бери Нарын облустук мамлекеттик администрациясында жооптуу кызматтарда иштеп келе жаткандыгыма байланыштуу бул жана башка окуялар менен толук тааныш жана кызыктар элем. С.Нааматовго байланыштуу документтер менен кошо Нарын университетинин жогорудагы чечими ошол убактагы облустук Кеңешке берилип сессияга карала турган болуп иш-чарага киргизилип ошол кездеги облустук мамлекеттик администрация менен облустук кеңештин жетекчилиги окумуштуу С.Нааматовдун өмүр жолу менен толук тааныш эместигинен бул маселе 2009-жылга чейин токтолуп созулуп кеткен болуучу.

2009-жылы бул маселе педагогика илимдеринин доктору, профессор, улуттук илимдер академиясынын корреспондент-мүчөсү, КРнын илим жана техника жагындагы мамлекеттик сыйлыктын

лауреаты Э.Мамбетакунов менен телефон аркылуу байланышкандан кийин бул маселе кайрадан жаңырып жаңы мүнөзгө, жаңы күчкө ээ болду. Атактуу окумуштуунун ачуу чындыкты камтыган «Атылып кеткен аалымдын аты берилсе» – деген макаласы 2009-жылы 3-апрелде жарык көрдү. Окумуштуу С.Нааматовдун атын Нарын университетине ыйгаруу боюнча облустун көрүнүктүү атуулу Нарын облустук мамлекеттик администрациясынын алдындагы кылмыштуулуктун алдын алуу боюнча түзүлгөн Координациялык Кеңештин мүчөсү Т.Т.Жапаров менен сүйлөшкөндөн кийин бул маселе ошол кездеги губернатордун алдына түз коюлуп натыйжада 2009-жылдын 25-августунда Нарын облустук мамлекеттик администрациясынын коллегиясынын заседаниесинин № 6/5 токтому (2003-жылдын 12-июнундагы Нарын мамлекеттик университетинин окумуштуулар кеңешинин № 8/3 сунушу менен Нарын элинин колдоосу) кабыл алынган болуучу.

Бул токтом кабыл алынганчакты окумуштуу менен жазуучунун, окумуштуу менен мамлекеттик кызматкерлердин элге журтка жасаган эмгектери жердештери тарабынан Нарын облустук мамлекеттик администрациясына сунушталып натыйжада университетке атактуу Токтогул атындагы мамлекеттик сыйлыктын ээси жердешибиз жазуучу Ш.Бейшеналиев менен Нарын обком партиясынын 1-катчысы болуп мурда иштеп кеткен кадырлуу И.С.Мураталиндин ысымдарын берүү маселеси бар эле.

Ошол коллегияда дагы бир жолу НКВДнын репрессиясына дуушар болгон теңир-тоолук жердешибиз С.Нааматовдун ошол кездеги нарын аймагынан башка инсандарга караганда илим багытында өзгөчөлөнүп суурулуп чыккан алгачкы кыргыз агартуучуларынын бири экендиги жана кыргыз адабиятын негиздөөчүлөрдүн орчундуусу болуп саналаарын облустун калкы дагы бир жолу тастыктады. Ошол эле учурда ошол коллегияда окумуштуу С.Нааматов 1937-жылы 26-сентябрда жалган жалаа менен камакка алынып, түрмөдө 141 күн жатып 1938-жылы 10-февралда Кыргыз ССРинин НКВДсынын тройкасы атууга өкүм чыгарып 14-февралда Фрунзе шаарында атылгандыгы баяндалды.

С.Нааматовдун теңир-тоолук ага-туугандарын Кыргыз ССР Жогорку Соту 1957-жылы 26-февралда биротоло актап бир жолу кубантса атактуу окумуштуунун ысымын эгемен Кыргыз Республикасынын Өкмөтү 2009-жылдын 18-декабрындагы №

786 токтому менен азыркы Нарын мамлекеттик университетине ыйгарып экинчи жолу кубантты.

Адабияттар:

1. У.Асанов. Нарын облусу энциклопедиясы. Б-1998-ж., 108, 155, 303-б.
2. Б.Джамгерчинов. Присоединение Киргизии к России. Москва-1959-ж, 262-268, 410-б.
3. Министерство образования и науки Кыргызской Республики. Кыргызско-Узбекский университет. Наука образование техника. Материалы Международной научной конференции. Ош-2009-г. 192-194-с.
4. Бокоев К.С. Кыргыз Туусу гезити Ажыбек улуттук баатыр № 93, 11-13-декабрь 2001-ж.
5. Бокоев К.С. ж.б. Ажыбек баатыр (Даректүү баяндар). Б-2003-ж.
6. К.Бокоев. Кыргыз башкаруучусу Баймурат-Төрө жана тарыхый улуу инсандар. Б-2006-ж.
7. Нарын облустук мамлекеттик администрациясы, Нарын мамлекеттик университети. Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн 2200-жылдыгына, Ажыбек баатырдын 200 жылдыгына, Казыбек казалчынын 100 жылдыгына арналган «Ажыбек баатыр жана анын доору», «Казыбек казалчы жана анын адабий мурастары» аттуу Республикалык илимий-практикалык конференциясынын материалдары. 2003-ж. 20-21-сентябрь.
8. А.Салымбеков, К.Бокоев. Бабабыз Кошой жердеген Ат-Башы 21-к. босогосунда (Ат-Башы район болуп уюшулгандыгынын 70 жылдыгына арналат). Б-2001-ж. 353, 457-567-б.
9. К.Бокоев. Оруска кошулуу жана теңиртоолук кыргыздар (Кыргызстандын Россиянын составына ыктыярдуу кошулгандыгынын 150 жылдыгын утурлап) Заман Кыргызстан гезити. 2006-ж. 3-ноябрь, №38. 14-б.
10. КР УИА тарых ж-а маданий мурас институту. Кыргызстан тарыхынын маселелери илимий журналы № 2 саны. 2009-ж. 93-105-б.
11. Токторбек Өмүрбектегин, Тынчтыкбек Чоротегин... Түндүк Кыргызстандын Орусияга каратылышы (1855-1868). Б-1992-ж.
12. Тышкы иштер министрствосу. Кыргыз-Кытай мамлекеттик чек арасы жөнүндө материалдар жана документтер. Б-2003.
13. Т.У.Усубалиев. Дагы бир жолу Кыргызстан-Кытай мамлекеттик талаш чек аралар жөнүндө. Б-2002-ж.
14. А.Н. Бернштам. Кыргыздардын жана Кыргызстандын тарыхы жана археологиясы боюнча тандалма эмгектер. Б-2004-ж.
15. В.М.Плоских. Биздин Кыргызстан. Популярдуу тарыхый энциклопедия. Б-2004-ж, 184-190-б.
16. С.Аттокуров. Кыргыз санжырасы. Б-1995-ж., 80-86-б.
17. Ж.Ө.Осмонов. Кыргызстан тарыхы (Эң байыркы доордон азыркы мезгилге чейин). Б-2008-ж., 276-290-б.
18. Т.Өмүрбеков. Боромбай. Б-2003-ж.
19. Министерство образования и науки Кыргызской Республики. Журнал «Известия вузов» № 6. Б-2009-г, стр-78-84.